

A társasági jog kodifikációja az európai országokban

Dr. habil. NÓTÁRI TAMÁS, PhD

Franciaország

1563-ban IX. Károly elrendelte a kereskedelmi bíraskodás központosítását Párizsban, 1629-ben pedig a *Code Michaud* kötelezővé tette a kereskedők számára a társaságokban való tömörülést, és ehhez állami támogatást biztosított. A részvénytársaság szabályait – ilyenek voltak az 1628-as Kanadai Társaság és az 1785-ös Indiai Társaság – nem ezen *ordonnance* fektette le, hanem az egyes társaságok alapító okiratai tartalmazták: így többek közt a jegyzési határidőt, a minimális betét nagyságát, a közgyűlésen való részvételi jogot, az elnökség választását és összetételét, az osztalékhoz való jogot, a társaság tevékenységét, a részvények átruházhatóságát, a kötelező választott bírósági eljárást.

1673-ban XIV. Lajos a szárazföldi (*Ordonnance du commerce*), 1681-ben pedig a tengeri kereskedelmet szabályozó rendeletet (*Ordonnance de la marine*) adott ki. Az előbbit *Code Savary*-nak is nevezték, mivel megalkotásában jelentős részt vállalt a francia nagykereskedő, Jacques Savary. Az *Ordonnance du commerce* rendelkezett az egyszerű betéti társaságokról (*société en commandite simple*, SCS). Eszerint a társasági szerződést írásban kell megkötni, annak kivonatát – s utóbb a módosításokat is – be kell jegyeztetni és közzé kellett tenni, ami konstitutív hatállyal bírt. A beltágok közösen felelnek a társaság terheiért, a vitás ügyeket sajátos bírósági eljárásban bírálják el.

A forradalom egyfelől megszüntette a céhrendszert, másfelől 1791-től biztosította minden francia polgár számára – az iparüzési adó megfizetése mellett – a vállalkozás szabadságát. Egy 1793-as rendelet megtiltotta a részvénytársaságok alapítását, majd egy 1795-ös ismét lehetővé tette azt, ám a részletszabályokat nem alkották meg ennek kapcsán.

1801-ben Napóleon bizottságot állított fel a *Code de commerce* megszerkesztésére, amely 1807-re készült el, és a négy könyvből és 648 paragrafusból álló kódex 1808-ban lépett hatályba. Utóbb számos állam, így Olaszor-

szág, Spanyolország, Portugália, Belgium, Luxemburg, Hollandia, Görögország, Törökország, Lengyelország, Egyiptom és több dél-amerikai ország törvényhozására gyakorolt jelentős hatást. Érdeemes megemlíteni, hogy Franciaországban a polgári törvénykönyv kodifikációja úgyszólván párhuzamosan folyt a kereskedelmi jog kodifikációjával. A *Code civil* – neve 1807 és 1814, illetve 1852 és 1870 között *Code Napoléon*, amely elnevezést hivatalosan 1870 után sem törölték el – négy szerzője között két romanista, Jean-Etienne-Marie Portalis és Jaques de Maleville, valamint két *droit coutumier*-szakértő, Félix-Julien-Jean Bigot de Préameneu és François-Denis Tronchet volt található. A *Code civil* szerkezete az institúciórendszeren alapul, az első hat cikkelyt magába foglaló első rész a törvények kihirdetéséről, hatályáról és alkalmazásáról szóló általános rendelkezéseket foglalja magába. Az első könyv a személyek jogát, a második könyv a dolgokról, a tulajdonjogról és az egyes dologi jogokat, a harmadik könyv pedig a tulajdonszerzés különféle módjait, az utolsó könyv pedig az öröklési jogot és a kötelmi jogot tartalmazza.

A francia társaságokra vonatkozó szabályok három forrásra mennek vissza: bizonyos társasági formákat a *Code civil*, másokat a *Code de commerce*, megint másokat pedig külön törvény szabályoz, élesen elkülönítve a jogi személyiséggel rendelkező és nem rendelkező társaságokat. A polgári jogi társaság pusztán kötelmi viszony, harmadik személy felé fennálló joghatásai gyengébbek, a kifelé irányuló vagyoni összefogást a francia jog nem ismeri. Az egyesületek jogi személyisége csak 1901-ben került elismerésre, lényegében Franciaországban még ma sincs egységes egyesületi és alapítványi jog.

A *Code de commerce* alapvetően három társasági formát szabályozott: a közkereseti társaságot, a betéti társaságot és a részvénytársaságot. Ehhez járult a betéti részvénytársaság és 1925-től a korlátolt felelősségű társaság (az egyszemélyes kft.-t csak 1985-től engedélyezték). Úgyszólván a *Code de commerce*-ben szabályozott valamennyi kereskedelmi társaság jogi személynek minősült – kivételt a csendes társaság képezett –, majd az 1966-os társasági jogi szabályozás valamennyi, a kereskedelmi regiszterbe bejegyzett társaságnak biztosította a jogi személyiséget.

A közkereseti társaságot (*société en nom collectif, SNC*) két vagy több tag hozhatta létre kereskedelmi ügyletek azonos név alatti megkötésére, a tagok személyes és egyetemleges felelősségével. Az aláírt és a közjegyző által

hitelesített társasági szerződés egy példányát a helyi bíróságnál és a kereskedelmi bíróságnál el kellett helyezni, ami korlátozott nyilvánosságot biztosított. 1867-től, a társasági jogban számos módosulást hozó törvényi megjelenése óta a társasági szerződés kivonatát a *Journal d'annonces légal*s-ban közzé kellett tenni, ami a tagok nevét, a társaság nevét, a társaság székhelyét, és a társaság ügyvezetésének rendjét, valamint a tőke nagyságát, a társaság megalapításának idejét, esetlegesen fennállása időtartamát, bírósági bejegyzését és a típusra utaló rövidítést tartalmazta. A közkereseti társaság jogi személy, fő szabály szerint valamennyi tag jogosult eljárni a társaság nevében, ám a képviseleti jog átruházható volt. (A társaságok háromnegyed része a 19. században ebben a formában működött.)

A betéti társaság (*société en commandite, SC*) szerződés alapján jön létre, a beltág(ok) személyes és egyetemleges felelősségével. A társaság neve a beltág nevét tartalmazza, a kültag nevét nem, az ügyvezetést és a képviseletet szintén a beltágok látják el, amire a közkereseti társaság szabályai érvényesek, akárcsak a nyilvánossággal kapcsolatos követelményekre. A kültag felelőssége csak a társasági szerződés meghatározott vagyoni betétre terjed ki. A betéti részvénytársaság (*société en commandite par actions*) az alaptőke részvényekre történő felosztása tekintetében a részvénytársaság, a többi előírás tekintetében a betéti társaság szabályait követte.

A részvénytársaság (*société anonyme*) névének utalnia kellett a társaság fő tevékenységére, de nem tartalmazhatta egyik részvényes nevét sem, a képviseletet határozott időre választott, visszahívható megbízottak látták el, akik a megbízás szabályai szerint feleltek. A részvényesek felelőssége betétjük erejéig terjedt. Ismerték a bemutatóra szóló és a részvénykönyvbe bejegyzendő, névre szóló részvényt. A részvénytársaság alapításához közhiteles dokumentumra és állami hozzájárulásra volt szükség. Ennek kapcsán utóbb részletesen meghatározták, hogy az alapszabálynak milyen tartalmi elemekkel kell rendelkeznie az engedély megadásához – az eljárás egy-másfél évig tartott –, amit végső soron az uralkodó vagy az elnök egy jóváhagyó határozattal adott meg, s ami megjelent a *Bulletin des Lois* és a *Moniteur* című lapokban.

Jelenleg, miután a *Code de commerce* rendelkezéseit számos alkalommal módosították és számtalan rendelettel egészítették ki, a társasági jogi szabályokat egységesen az 1966. évi 537. törvény tartalmazza. (A polgári jogi társaságot változtalanul a *Code Civil* szabályozza.) 1966-ban került sor a

modern cégközlöny (*Bulletin Officiel des Annonces Commerciales*) meg­alapítására. Az 1966-os törvény beépítette a francia szabályozásba az EGK ekkori társasági jogi irányelveit, korlátok között elismerte az egyszemélyes társaságot, a nyrt. minimális tőkéjét 500000 frankban határozta meg, a zrt-ét 100000 frankban, a kft. tagságát 50 főben maximálta, illetve az ezt meghaladó kft.-k számára kötelezővé tette az rt.-vé alakulást.¹

Németország

Német területen az 1794-ben hatályba lépett porosz *Allgemeines Landrecht* szabályozta először átfogó jelleggel a kereskedelmi jogot. 1848-ban a frankfurti nemzetgyűlésen az igazságügyi miniszter felállított egy bizottságot, amelynek feladata az egész német területre érvényes kereskedelmi törvénykönyv kidolgozása volt. A bizottság hamarosan megállapította, hogy egy ilyen kódex csak a kötelmi jog egységesítése esetén alkotható meg. Bajorországban 1856-ban szintén felállt egy bizottság ugyanilyen céllal.

Kiemelendő, hogy Franciaországgal ellentétben, ahol a polgári jog kodifikációja megelőzte a kereskedelmi és társasági jogét, Németországban a kereskedelmi törvényt csak több évtizeddel követte a német polgári törvénykönyv, vagyis a *Bürgerliches Gesetzbuch*, azaz a BGB, amelynek előkészítő munkálatai – amelyben Bernhard Windscheid vállalt oroszlánrészt – 1874-ben kezdődtek, amelynek nyomán 1887-ben született meg az első tervezet, amely azonban többek között Otto von Gierke részéről erős kritikát kapott. A második bizottság 1890 és 1895 között működött, és az első tervezet szövegét alig módosította, s a végleges tervezetet, amelynek már jóval kedvezőbb lett a fogadtatása, 1895-ben tették közzé. A BGB kihirdetésére 1896. augusztus 18-án került sor, ám II. Vilmos császár kívánságára csak 1900. január 1-jén lépett hatályba. Az *Einführungsgesetz* 218 cikkelyből áll, s több paragrafusban deklarálja a kodifikációs elvet. A 2385 paragrafusból álló BGB első könyve az Általános Részt, a második könyv a kötelmi jogot, a harmadik könyv a dologi jogot, a negyedik könyv a családi jogot, az ötödik könyv pedig az öröklési jogot szabályozza. A BGB-ben található generál-

¹ Sárközy T.: *A magyar társasági jog Európában*. Budapest, 2001. 26. skk.; Hamza G.: *Az európai magánjog fejlődése. A modern magánjogi rendszerek kialakulása a római jogi hagyomány alapján*. Budapest, 2002. 138. skk.; Sándor I.: *A társasági jog története Nyugat-Európában*. Budapest, 2005. 203. skk.; Houin, R. (Hrsg.): *Französisches Gesellschaftsrecht*. Frankfurt a. M.–Berlin 1968.

klauzuláknak inkább a későbbi alkalmazás során mutatkozott meg valódi jelentősége. A német *Bürgerliches Gesetzbuch* jelentőségét Hamza Gábor így összegzi: „A pandekta-rendszerre épülő kódex megalkotása a német jogtudomány kimagasló teljesítménye volt, amely nemcsak közvetlenül, de a BGB útján közvetve jelentős befolyással volt a kontinentális (és több tengerentúli) jogrendszer fejlődésére. A civiljog európai művelőinek munkásságára az újkor második felében eltérő mértékben, de összességében meghatározó jelleggel a német jogtudomány nyomta rá bélyegét.”

A német jog – a franciához hasonlóan – hármas rendszerben szabályozza a társaságokat: a polgári törvénykönyv, a társasági jogi törvény és egyéb törvényekben vannak összefoglalva a társaságok működésének szabályai. A német polgári jogi társaság – a franciától eltérően – nem pusztán kötelmi konstrukció, az ősi germán jog szerint *Gesamthandra* épül, a tulajdonközösség kötőereje erősebb, a kollektív érdekek erősebben érvényesülnek, mint az egyének, és egyfajta csonka jogképességgel bír (*Gemeinschaft zur gesamten Hand*). A német jog nem választja élesen szét a polgári jogban a társaságot és az egyesületet (*Verein*). A kereskedelmi társaságok formakényszere egyaránt alapelve a francia és a német társasági jogoknak, de a német jog jóval nyitottabb a típuskeveredéssel szemben.

1861-ben lépett hatályba az *Allgemeines Deutsches Handelsgesetzbuch* (ADHGB), amely erősen támaszkodott a *Code de commerce*-re. Az ADHGB megkülönböztet kereskedelmi társaságokat és társaságokat. Kereskedelmi társaságok azok a társaságok, amelyek társasági szerződés alapján közös gazdasági tevékenység végzésére, vagyis kereskedelmi ügyletekre jönnek létre. Kereskedelmi társaság a közkereseti társaság, a betéti társaság, a betéti részvénytársaság, a részvénytársaság, a csendes társaság, az egyes kereskedelmi társaságok közös számlavezetésre történő egyesülése (*Vereinigung zu einzelnen Handelsgesellschaften für gemeinsame Rechnung*) és a szövetkezetek (*Genossenschaften*).

A közkereseti társaság (*offene Handelsgesellschaft, OHG*) esetében azonos cégnév alatt kereskedelmi tevékenységet folytató, nem egy előre meghatározott vagyoni betétre korlátozott részesedésű tagokból álló társaságról van szó. A tagok felelőssége egyetemleges, és korlátlanul teljes vagyonukra kiterjed. A közkereseti társaságot kereskedelmi bíróságnál kell bejegyezteni, ahol a tagok és a társaság neve, székhelye és képviseleti rendszere kerül bejegyzésre. E nyilvántartásba bárki betekinthez. A társaság belső jogviszonyára nézve a törvény a diszpozitivitás elvét hagyja érvényesülni, a

külső jogviszonyokra nézve kógens szabályokat ír elő. A közkereseti társaság – amelynek valamely tag vagy több tag nevét kell viselnie – nem jogi személy, de cégnév alatt aktív és passzív perképeséssel rendelkezik. Bármely tag halála megszünteti a társaságot. Fő szabály szerint valamennyi tag jogosult az ügyvezetésre és a képviseletre, ennek harmadik személy iránti korlátozása érvénytelen.

A betéti társaság (*Kommanditgesellschaft, KG*) esetében, amelyben a tagok közös név alatt kereskedelmi tevékenységet folytatnak, az ügyvezetésre és a társaság képviseletére jogosult beltág(ok) felelőssége teljes és korlátlan, a kültag(ok)é pedig csak vagyoni hozzájárulása erejéig terjed ki. Egyebekben a közkereseti társaság szabályai irányadók a betéti társaságra. A betéti társaság szintén nem rendelkezik jogi személyiséggel.

A betéti részvénytársaság (*Kommanditgesellschaft auf Aktien, KGaA*) esetében a társaság képviseletére jogosult beltágok személyükben felelősek, a kültagok kapcsolata szorosabb a társasággal, mint a részvénytársaság esetében, részvényeik névre szólnak, egyenkénti 200 tallér névértékkel. A tagságot be kell vezetni a részvénykönyvbe, s ha a hozzájárulás nem csupán pénzbetétből, hanem apportból is áll, az apport tényleges értékét meg kell vizsgálni az első közgyűlésen, majd dönteni kell annak elfogadásáról. Ügyvezetése mellett a legalább öttagú felügyelő bizottság és a kültagok közgyűlése működik. A betéti részvénytársaság mint forma leginkább Poroszországban terjedt el.

A részvénytársaság (*Aktiengesellschaft, AG*) esetében minden tag betétet szolgáltat, felelőssége pedig személyében nem áll fenn. A részvények minimális értéke nincs meghatározva, ellentétben a betéti részvénytársaságnál. A társasági szerződést közhiteles okiratba kell foglalni, ami tartalmazza a társaság tevékenységi körét, az alaptőke mértékét, a részvények értékét, fajtáját a mérleg elfogadásának és a közgyűlés összehívásának szabályait. A társaság jogi személyiségét a kereskedelmi nyilvántartásba történő bejegyzéssel nyeri el. A társasági szerződést a kereskedelmi nyilvántartásba be kellett nyújtani és kivonatosan közzé kellett tenni, akárcsak a mérleget. A társaságot az igazgatóság képviseli, amelynek egyetemlegesen és személyesen felelős tagjai visszahívhatók és képviseleti joguk harmadik személy felé nem korlátozható. A háromtagú felügyelőbizottság létrehozása kötelező, az igazgatóság és a felügyelőbizottság vizsgálja az alapítást és felel érte. 1871-ben és 1884-ben számos módosításra került sor, a részvényeseket a társasággal szorosabb kapcsolatba hozták, az egyes részvények mini-

mális névértékét 1000 márkában határozták meg. A társaság nyilvántartásba vételének előfeltételéül előírták, hogy az alaptőke negyedét be kell fizetni. Az alapításkor az apportot könyvvizsgálónak kell megvizsgálnia.

A csendes társaság (*stille Gesellschaft*) esetében, amit formátlan szerződéssel hoznak létre, s e szerződés csak a felek belső viszonyában jár joghatással, adott személy kereskedelmi vállalkozáshoz tőkeként vagyont bocsát rendelkezésre, s annak nyereségéből és veszteségéből is részesedik, de nem vehetett részt a társaság ügyvezetésében. A csendes társ halála, ellentétben a beltág halálával vagy csődjével, nem szüntette meg a társaságot. A kültag felelőssége hozzájárulása mértékére korlátozódott, ugyanakkor meghatalmazással képviselhetette a társaságot, valamint a társaság csődje esetén hitelezőként is felléphetett.

Az ABHGB-t váltotta fel 1896-ban a *Handelsgesetzbuch* (HGB), amely a következő személyegyesítő kereskedelmi társaságokat különböztette meg: a közkereseti társaságot (*offene Handelsgesellschaft*), a betéti társaságot (*Kommanditgesellschaft*), a csendes társaságot (*stille Gesellschaft*) és a hajózási társaságot (*Partenreederei*). Az ADHGB szabályozásában a hajózási vállalkozás (*Reederei*) sem kereskedelmi társaságnak, sem jogi személynek tekinthető. Hajózási vállalkozás esetében egy hajón hányadokra felosztott közös tulajdon áll fenn annak érdekében, hogy a felek tengeri utakon közös számlán vállalkozzanak. Ellenkező megállapodás hiányában a társaság ügyvezetésére a tagok mindegyike jogosult, a döntéseknél a szavazati arányok a tulajdoni hányadok szerint alakulnak. E társasági szerződés felmondása fő szabályként nem lehetséges, a tagi részesedés azonban bármikor egyéni döntés alapján átruházható. A tag halála vagy csődje szintén nem szünteti meg a társaságot. A hajózási társaság a személyegyesítő és a tőkeegyesítő társaságok jellegzetességeit tehát egyaránt magán viseli.

1937-ben néhány törvényi módosítás következett be a részvénytársaság kapcsán: a minimális alaptőkét 500 000 márkára emelték, megszigorították az igazgatóság felelősségét, és bizonyos általános gazdasági igényeket beépítették a részvénytársaságok jogába. Az ekkori módosítások a részvénytársaság esetében is – az ún. *Führerprinzip* szellemében – az egyszemélyi vezetést erősítették.

Jelenleg a német jogban önálló, az 1965-ben hatályba lépett, azóta sokszor, legjelentősebb mértékben 1994-ben módosított törvényben, amelynek elődje 1937-ben lépett hatályba (*Aktiengesetz*) – szabályozza a részvénytársasághoz kapcsolódó kérdéseket (*Aktiengesellschaftsgesetz*). A korlátozt

felelősségű társaságot (*Gesellschaft mit beschränkter Haftung*) szintén önálló, 1892-ben született törvény (*GmbH-Gesetz*) szabályozza, amelyet 1980-ban igen jelentősen módosítottak. A polgári jogi társaságokat és az egyesületeket (*Verein*) valamint a polgári jogi társaságot (*Gesellschaft nach bürgerlichem Recht*) máig a polgári törvénykönyv (*Bürgerliches Gesetzbuch*) szabályozza.²

Ausztria

A kereskedelmi jog szokásjogi és statútumokra alapozott rendszere mellett már a 18. században megjelent két váltójogi rendelet, amelyek a társaságokra, a könyvvezetésre és a képviselőre vonatkozó rendelkezéseket is tartalmaztak (1717-ben Bécs és Alsó-Ausztria, 1722-ben az ún. belső tartományok részére). 1763-ban jelent meg a Triesztet és Dalmáciát érintő *Editto di cambio* és a Nyugat-Galíciára vonatkozó *norma cambialis*. 1809-ben az uralkodó bizottságot állított fel a kereskedelmi kódex megalkotására, amely öt könyvből állt volna: kereskedelem, váltó, tengeri kereskedelem, csődjog és bírósági rendszer – a teljes munka azonban sohasem készült el, és az elkészült részek sem léptek hatályba. 1849-ben tíz könyvből álló tervezet született (*Entwurf eines österreichischen Handelsrechts*), ami ugyan nem lépett hatályba, de jelentős jogdogmatikai hatást fejtett ki a további tudományos munkákra. A Kereskedelmi Minisztérium 1853-as tervezete, amit 1857-ben terjesztettek Ferenc József elé, sem emelkedett törvényi rangra.

Érdemes kitekintést tenni az osztrák polgári jogi kodifikáció alakulására, hiszen az megelőzte az egységes kereskedelmi jog végleges formába öntését. A rész ABGB – II. József tiszteletére *Josephinisches Gesetzbuch*ként – 1787-ben lépett hatályba. A teljes ABGB (*Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch für die gesamten deutschen Erbländer der Österreichischen Monarchie*) – amelynek megszerkesztésében Karl Anton von Martini és Franz von Zeiller természetjogászok oroszánrészt vállaltak – 1811-ben került kihirdetésre és 1812-től lépett hatályba, minden addigi magánjogi jogforrást hatályon kívül helyezve. Az ABGB lényegében az institúciórendszeren alapul, a bevezetést a személyi és családi jogot szabályozó első,

² Sárközy: *i.m.* 28. skk.; Sándor: *i.m.* 200. skk.; Hamza: *i.m.* 95. skk. Hamza, G. (Hrsg.): *Symposion. Hundert Jahre Bürgerliches Gesetzbuch. Entwicklung des Privatrechts im deutschen und mittel-osteuropäischen Sprachraum seit dem Inkrafttreten des BGB*. Budapest, 2006; Koberg, P.: *Die Entstehung des GmbH in Deutschland und Frankreich unter der Berücksichtigung der Entwicklung des deutschen und französischen Gesellschaftsrechts*. Köln, 1992.

a dologi jogról szóló második és a személyi és dologi jogra vonatkozó közös rendelkezéseket tartalmazó harmadik rész követi. A második részben kerülnek szabályozásra a hagyományos dologi jogi intézmények mellett az örökletes jog, a szerződések joga, a házassági vagyoni jog és a kártérítési rendszer is. A harmadik rész tartalmazza a kötelmek átalakulására és érvénytelenségére, valamint az elbirtoklásra és elévülésre vonatkozó rendelkezéseket.

1904-ben Joseph Unger vezetésével bizottság állt fel az ABGB revíziójára, amelynek célja a magánjog újabb eredményeinek a törvénybe történő integrálása volt. Ennek eredményeként három novella került az ABGB-be: 1914-ben a személyi és családi jogi, 1915-ben a szomszédjogi, 1916-ban pedig a dologi és kötelmi jogot megreformáló rendelkezések, amelyek az 1502 paragrafusból álló törvénynek mintegy egyötödét érintették, és nagyjában a német pandektisztika eredményein nyugodtak. 1920 után számos szövetségi törvénnyel módosították az ABGB-t, amelynek eredményeként ma 1400 szakasza hatályos és 1020 paragrafusa egyezik meg az 1811-es szöveggel, bizonyítva a mű időtállóságát.

Ekkoriban az Osztrák–Magyar Monarchiában a kereskedelmi jog tekintetében három övezetet lehetett megkülönböztetni: Dalmáciában és Dél-Tirolban a *Code de Commerce* érvényesült, Magyarországon, Horvátországban és Szlavóniában az 1839/40-es magyar országgyűlési törvények voltak hatályban, az egyéb osztrák területek számára a szokásjog és a statútumok rendszere volt irányadó.

A német ADHGB-t Ausztria négy könyvből álló, a kereskedők jogállását, a kereskedelmi társaságokat, a csendes társaságot és a véletlen közösséget, valamint a kereskedelmi ügyleteket szabályozó *Allgemeines Handelsbuch* néven recipiálta 1861-ben, ami 1862-től 1938-ig maradt hatályban. Ezt követően számos törvény szabályozott egy-egy részterületet, így például 1899-ben az rt.-ről (AG), 1906-ban pedig a kft.-ről (GmbH) jelent meg törvény. Az *Anschluss* után 1939-ban lépett hatályba az *Ostmark*ban a német HGB, majd a részvénytársaságok esetében számos, a részvényesek jogait korlátozó, a felügyelőbizottság és az igazgatóság jogosultságait kiterjesztő módosulás lépett hatályba a *Führerprinzip* szellemében.

1965-ben lépett hatályba a részvénytársaságok jogát szabályozó *Aktien-gesetz*, amely a korábbi rendszert érvényben tartva néhány jelentős változtatást hozott: a kötelező alapítók számát ötről kettőre vitte le, az alaptőkét egymillió *schilling*ben határozta meg, a fő részvénytípus a bemutatóra szóló

részvény lett, s újra a részvényesi érdekek kerültek előtérbe a társaság vezetésében. Az 1906-os kft.-törvényt 1970-től fogva számos alkalommal módosították (1974, 1980, 1981). Kötelező jelleggel előírták a magasabb törzstőke esetén a felügyelőbizottság létrehozását, aminek működését utóbb az rt.-ben szokásához alkalmazták, és megszüntették a koncessziós rendszert, vagyis a kft. alapítását nem kötötték hatósági jóváhagyáshoz.

A hatályos osztrák jog társasági formái német hatást mutatnak, vagyis létezik a közkereseti társaság (*offene Handelsgesellschaft*), a betéti társaság (*Kommanditgesellschaft*), a csendes társaság (*stille Gesellschaft*), a betéti részvénytársaság (*Kommanditgesellschaft auf Aktien*), a részvénytársaság (*Aktiengesellschaft*) és a korlátolt felelősségű társaság (*Gesellschaft mit beschränkter Haftung*).³

Svájc

Svájcban először a 18. és 19. század fordulóján mutatkozott igény egyrészt a kantonális jog, másrészt az egész szövetségi állam minden kantonjára érvényes polgári és kereskedelmi jog kodifikációjára, amit mind az 1798-as, mind az 1802-es alkotmány kilátásba helyezett. 1874-ig csak az egyes kantonok polgári jogi kodifikációja valósult meg részlegesen. Az ún. *Suisse romande* területét, ahol vagy önálló kódexek születtek a *Code civil* és a *Code de commerce* mintájára (Genf, Fribourg, Jura), vagy a kereskedelmi jog részterületeinek kodifikációjára került sor francia mintára (Neuchâtel, Waadt, Wallis, Ticino). Az e tekintetben német és osztrák befolyás alatt álló területen, vagyis Svájc északi és keleti kantonjaiban (Bern, Luzern, Solothurn, Aargau és Zürich városa) nem alkottak meg önálló kereskedelmi kódexet, hanem a polgári törvénykönyvekben szabályozták e kérdéseket, illetve csupán a váltójog számára alkottak önálló kódexet (St. Gallen, Basel, Appenzell-Außerrhoden, Obwalden Glarus). Basel és Schaffhausen kantonokban a kereskedelmi jog egyes részkérdéseit szabályozták önálló törvényben.

Számos kantonközi konferencia és tervezet előzte meg a svájci polgári jog kodifikálását, ami – tekintettel a monista koncepcióra – egyúttal a kereskedelmi és társasági jog kodifikációját is jelentette. Ezek közül a legjelentősebb Walther Munzinger 1864-ben elkészült, öt könyvből álló,

³ Sándor: *i.m.* 203. skk.; Sárközy: *i.m.* 28. skk.; Hamza: *i.m.* 110. skk.; Hämmerle, H.–Wünsch, H.: *Handelsrecht I.* Wien 1990; Kastner, W.–Doralt, P.–Nowotny, C.: *Grundriß des österreichischen Gesellschaftsrechts.* Wien, 1990.

kereskedelmi és társasági jogi törvénytervezete volt. Ez szabályozta volna a kereskedők jogi helyzetét, a kereskedelmi társaságokat (így a közkereseti társaságot, a betéti társaságot, a betéti részvénytársaságot és a részvénytársaságot), a kötelmi jogi szabályokat (általános és különös részi igénnyel, megjelölve a speciális kereskedelmi intézményeket, abból indulván ki, hogy a kereskedelmi jog nem más, mint a kötelmi jog egy része), a kantonok közti kollíziós normákat, a csődeljárást és szövetségi bíróságok hatáskörét. A törvényjavaslatot a szövetségi törvényhozás (*Bundesversammlung*) nem szavazta meg, lévén hogy az 1848-as alkotmány alapján nem volt felhatalmazása annak elfogadására.

A megoldást a polgári törvénykönyv, a *Schweizerisches Zivilgesetzbuch* (ZGB) és az önálló kódexet alkotó kötelmi jogi törvény (*Obligationenrecht, OR*) megalkotása hozta el. A kereskedelmi, illetve a társasági jog az OR részeként nem került önálló kódexben szabályozásra, s a monista felfogásból adódóan a polgári joganyagra épülve léteznek bizonyos rendelkezések, amelyek kizárólag a kereskedőkre érvényesek. Az öt könyvből álló OR harmadik könyve tartalmazta a társasági jogi rendelkezéseket, a kereskedelmi lajstrom, a számviteli szabályok és az értékpapírok jogának szabályozására a negyedik és ötödik könyvben került sor, amit számos novella egészített ki. Utóbb hiába csatolták az OR-t ötödik könyvként a ZGB-hez, az változatlanul megtartotta eredeti számozását, és önálló kódexként került kiadásra.

A svájci polgári törvénykönyvet 1907-ben fogadták el, és 1912-ben lépett hatályába. E törvényt szinte kizárólagosan a germanista Eugen Huber alkotta, aki e munkát tudományosan már „*System und Geschichte des schweizerischen Privatrechts*” című, 1886 és 1893 között megjelent opusában megalapozta. A ZGB bevezetéséből, négy részből, 977 paragrafusból, vagyis személyi jogból, családi jogból, öröklési jogból és dologi jogból, valamint zárócímből áll, amely a törvény ZGB időbeli és területi hatályát szabályozza. A ZGB nem tartalmaz Általános Részt, a rövid bevezetés utal a jóhiszeműség alapelvére, a szövetségi és a kantonális jog viszonyára és a szokásjogon alapuló jogértelmezés lehetőségére, valamint arra – tekintve, hogy a ZGB nem törekszik hézagmentes szabályozásra –, hogy a jogalkalmazónak a joghézag kitöltésekor a hiteles tanítást és a tradíciót kell követnie. A szövetségi gyűlés a törvényt három autentikus nyelven, németül, franciául és olaszul fogadta el, amit utóbb egy szintén autentikus rétoromán verzió is követett. A már csak ennek kapcsán is megjelenő termino-

lógiai eltérések miatt a ZGB értelmezése az egyes kantonokban eltérő lehet. A ZGB nyelvezete szemléletes és közérthető, kerüli a szakzsargont és az absztrakt jogtechnikát. A svájci ZGB fontos sajátossága, hogy szabályozásaival nem tört teljességre. Szabályai nem zárnak mereven, hanem inkább elvszerűek. Nem béklyózzák meg a jogalkalmazókat, a jogalkalmazás relatív szabadságával is számolnak. A svájci kötelmi jog összefoglalására külön törvényben került sor, noha Eugen Huber a ZGB résztervezeteinek kidolgozásakor azt a gondolatot vetette föl, hogy a módosítandó kötelmi jogi törvényt nem kellene külön törvényként megtartani, hanem a ZGB részévé kellene tenni. Az átdolgozás ugyanakkor a kötelmi jog Általános és Különös Részéről szóló törvény első 23 címére korlátozódott. A módosított kötelmi jogi törvény, amelynek munkálataiban Huber is részt vett, 1912. január 1-jén – a ZGB-vel egyidejűleg – lépett hatályba. A módosított OR a ZGB ötödik részének számít, azonban önálló számozását megtartotta. Az OR kereskedelmi jogi és értékpapírjogi részének revízióját részt szintén Eugen Huber végezte, akinek halála után azt Arthur Hoffmann fejezte be. A végleges változat 1937. július 1-jén lépett hatályba. Az OR harmadik nagyobb átdolgozására 1984-ben került sor.

1919-ben novella módosította a részvénytársaságok, a betéti részvénytársaságok és a szövetkezetek szabályait, előírta az rt. képviselőinek a cégjegyzékbe történő bevezetését, valamint kötelezővé tette ezen társaságoknál, hogy a képviselők többségének Svájcban élő svájci állampolgároknak kell lenniük. Az OR 1936-os revíziója a részvénytársaságok kapcsán számos új rendelkezést vezetett be: az alaptőkét 50 000 frankban minimalizálta, az alapítók minimális létszámát kettőtől háromra emelte, az alapítás kapcsán kötelezővé tette a nyilvánosságot, megszigorította a mérlegre vonatkozó szabályokat, növelte a felügyelőbizottság és az igazgatóság jogkörét a közgyűlés rovására, illetve speciális svájci rendelkezésként a részvényesek együtöde keresetet indíthatott az rt. alapos okból történő megszüntetésére. 1992-ben az rt. szabályai ismét jelentősen módosultak: az alaptőkét 100 000 frankban minimalizálták, a részvények névértékét 10 frankra csökkentették, az igazgatóság feladatkörét körülhatárolták, nagyobb teret adtak a nyilvánosságnak, a könyvvizsgálókkal szembeni követelményeket megszigorították, akárcsak a pénzügyi előírásokat.

Lévén, hogy Svájc nem tagja az EU-nak, nem köteles biztosítani a külföldi székhelyű társaságoknak az EU-ban kötelező standardokat. Így például a svájci székhelyű társaságok igazgatóságának többségének svájci

lakhelyű svájci állampolgárnak kell lennie, a mérleg és az éves üzleti jelentés OR-beli szabályozása és a tőzsdére be nem vezetett svájci társaságok esetén az éves üzleti jelentés fakultatív nyilvánosságra hozatala eltér az EGK irányelveitől – vagy másfelől nézve az EGK irányelvei nem felelnek meg a svájci szabályozásnak. „Cserébe” a svájci társaságok sem részesülhetnek az EU nyújtotta előnyökből – bár a tapasztalat azt mutatja, hogy ezek nélkül is florealnak.⁴

Hollandia

A kereskedelem szabályozásának legkorábbi formái a köztársaság korában, vagyis 1579 és 1795 között a városi joggyűjteményekben lelhetők fel, ilyen az 1582-ből és 1608-ból származó két antwerpeni *coutume*-gyűjtemény, az 1613-ból való menini *octroi* és az 1710-es, amszterdami *Van Compagnieschap* nevet viselő szabályozás. A 1602-ben megalapított a Kelet-Indiai Társaságot (*Verenigde Oost-Indische Compagnie*) mint a kereskedelem elősegítése céljából alakult koloniális társaságot létrehozó *oktroi* nagy hangsúlyt helyezett a képviseleti kérdésekre, az állami befolyás garantálására, az elnökség jogaira és kötelezettségeire, az adminisztráció és a mérleg szabályozására, valamint deklarálta a szokásos monopóliumot és a nemzetközi, állami képviseleti jogot. A társaságnak nem volt állandó alaptőkéje, részvényesek vagyoni hozzájárulásuk teljesítése után csak jogokkal rendelkeztek, kötelezettségek nem terhelték őket, a részvények pedig szabadon átruházhatók voltak. Hasonló szabályok vonatkoztak az 1621 és 1793 között fennálló Nyugat-Indiai Társaságra, amely – akárcsak a Kelet-Indiai Társaság – bizonyos személyegyesítő jegyek ellenére inkább részvénytársaság jelleggel működött.

A polgári és a kereskedelmi jogi kodifikáció Hollandiában – francia mintára és jelentős francia befolyással – párhuzamosan folyt. 1795 után megjelent ugyan a kodifikációs gondolat, ami azonban csak 1806 után, a holland királyság megalapítása után kapott nagyobb teret. 1809-ben bevezet-

⁴ Sándor: *i.m.* 222. skk.; Sárközy: *i.m.* 28. skk.; Hamza: *i.m.* 120. skk.; Huber, E.: *System und Geschichte des schweizerischen Privatrechts I-IV*. Basel 1886–1893; Legras-Herm, H.: *Grundriss der schweizerischen Rechtsgeschichte*. Zürich, 1935; Böckli, P.: *Schweizer Aktienrecht*. Zürich 1996; Curti, A.: *Schweizerisches Handelsrecht*. Zürich, 1909; Häfelin, U.–Haller, W.: *Schweizerisches Bundesstaatsrecht*. Zürich, 1993; Meier-Hayoz, A.–Forstmoser, P.: *Grundriss des schweizerischen Gesellschaftsrecht*. Bern, 1993.

ték Hollandiában a *Code civil*-t, ami az 1813-ban elnyert függetlenség után is hatályban maradt. 1838-ban nemzeti polgári törvénykönyv, a *Burgerlijk Wetboek* váltotta fel a *Code civil*-t. E kódex a francia hatás mellett világosan mutatja, hogy a szerkesztők figyelemmel voltak a holland szokásjogra is. A *Burgerlijk Wetboek* négy könyvből áll, a negyedik könyv, amelynek nagy része a perbeli bizonyítékokra vonatkozik, valójában a polgári perjogot tartalmazza. A holland polgári törvénykönyv a jogi személyekre vonatkozó rendelkezéseket tartalmazza ugyan, ám függőben hagy több, a jogi személyekkel kapcsolatos kérdést.

A három könyvből álló holland kereskedelmi törvénykönyv (*Wetboek van Koophandel, WvK*) a polgári törvénykönyvvel egyszerre, 1838-ban született meg. Az első könyv a kereskedelmi társaságokra, vagyis a közkereseti társaságra (*vennootschap onder eene firma*), a betéti társaságra (*vennootschap bij wijze van geldschieting/commanditaire vennootschap*) és a részvénytársaságra (*naamloze vennootschap*) vonatkozó rendelkezéseket, illetve az értékpapírokra és a biztosítási szerződésre vonatkozó szabályozást tartalmazta. A második könyv a hajózási szerződésekről szólt, ám nem a kereskedőkre vonatkozó speciális jogként, a harmadik könyv pedig a csődjogot tartalmazta.

1876-ban jött létre az 1925-ben módosított szövetkezeti (*coöperatieve vereniging*) törvény. 1971-ben került bevezetésre a korlátolt felelősségű társaság (*besloten vennootschap met beperkte aansprakelijkheid, BV*), amelyben a tagok száma nincsen maximálva, az üzletrészek átruházásához azonban szükség van a vezetőség jóváhagyására, és a tagokat elővásárlási jog illeti meg, illetve a 8 millió gulden alatti bevétellel rendelkező kft.-k esetén a nyilvánosság elve nem érvényesül kötelező jelleggel.

A holland társasági jog tekintetében jelentős változást hozott a monista koncepció bevezetése. 1947-ben kezdődött meg az új, immáron a kereskedelmi jogot is felölelő polgári törvénykönyv megalkotása. Az új holland polgári törvénykönyv még ma sem lépett teljes egészében hatályba, szerkezete és egyes intézményei tekintetében bizonyos pandektista hatások fedezhetők fel benne, noha nem rendelkezik önálló általános résszel. Számos pontján megjelenik a római jog elveihez, intézményeihez való visszatérés, ami kevésbé volt jellemző az 1838-as holland polgári törvénykönyvre. A társasági jogot tartalmazó rész 1976-ban lépett hatályba.⁵

⁵ Sándor: *i.m.* 214. skk.; Hamza: *i.m.* 133. skk.; Dievoet, E. van: *Le droit civil en Belgique et en Hollande de 1800 à 1940*. Bruxelles, 1948; Ankum, H.: *Römisches*

Olaszország

Itáliában a 19. század első hat évtizedében napóleoni hatásra a *Code de commerce* került alkalmazásra, az első önálló kereskedelmi törvény, a *Codice di commercio* 1866-ban lépett hatályba, amit egy új *Codice di commercio* váltott fel 1883-ban, ami a *Codice civile* hatályba lépéséig, vagyis 1942-ig került alkalmazásra.

Az első olasz *Codice civile* 1865-ben lépett hatályba, az institúció-rendszer és a francia *Code civil*-t követte. Ezt több, a kódex revíziójára felállított bizottság működése követte, amelyekben az olasz romanisták jelentős szerepet játszottak. Az 1942-es *Codice civile* alapvetően pandektista jellegű alkotás, noha nem tartalmaz Általános Részt. A jogforrási rendszert és a jogértelmezés szabályait felölelő bevezető részt követően hat könyvre tagolódik: az első a személyi és a családi jogot, a második az öröklési jogot és az ajándékozást, a harmadik a dologi jogot, a negyedik a kötelmi jogot és a kereskedelmi szerződéseket, az ötödik a munkára vonatkozó szabályokat és a gazdasági társaságok különböző formáit, a hatodik pedig a jogok védelmére vonatkozó rendelkezéseket és a zálogjogot tartalmazza.

Az 1942-es *Codice civile* a monista koncepciót követte, vagyis egy kódexben szabályozta a polgári és a kereskedelmi jogot, s ezen belül az ötödik könyv, a *Libro del lavoro* tartalmazta a társasági jog anyagát. Az egységes kódex a következő társasági formákat ismerte: a közkereseti társaságot (*società in nome collettivo*), a betéti társaságot (*società in accomandita semplice*), a részvénytársaságot (*società per azioni*), a betéti részvénytársaságot (*società in accomandita per azioni*) és a korlátolt felelősségű társaságot (*società a responsabilità limitata*). A részvénytársaság és a korlátolt felelősségű társaság tekintetében a jogalkotó a német jog-rendszert, amely e két alakzatot önálló törvényekben kodifikálta, tekintette példaképnek – ne feledjük el: a kódex 1942-ben született –, s ez mind a rendszer, mind a részletszabályok tekintetében tetten érhető. A részvénytársaság – amely mind elsőbbségi, mind korlátozott szavazati joggal bíró részvényeket kibocsáthat – alapításához két alapító szükséges, jogi személyiségét a nyilvántartásba vétellel nyeri el. Legfőbb szerve a rendes és a

Recht im neuen niederländischen Bürgerlichen Gesetzbuch. In: Römische Recht und Privatrechtsdogmatik. Festschrift H. H. Seiler. Heidelberg, 1999; Haarhuis, K. J.: *Gesellschaftsrecht in den Niederlanden.* München, 1995; Jahr, G.–Völlmar, H. F. A.: *Das Aktienrecht der Niederlande.* Frankfurt a. M.–Berlin, 1962.

rendkívüli közgyűlés. Az előbbi dönt a mérleg elfogadásáról, a tisztségviselők választásáról, az utóbbi módosíthatja a társaság alapító okiratát. Képviselője a legfeljebb három évre választható igazgatóság, amelynek tagjai a közgyűlés által bármikor visszahívható megbízottként járnak el, és biztosíték adására kötelesek működésük tekintetében. A felügyelőbizottság három-öt rendes és két rendkívüli, könyvszakértő tagból áll, és ellenőrző szervként működik.

A *Codice civile*, s benne a társasági jog megalkotása után többször került módosításra (1962, 1974, 1985, 1986, 1991), amelyek keretében – az olasz gazdasági és politika viszonyokra tekintettel – kiváltképp az ellenőrzésre vonatkozó szabályozás szigorodott.⁶

Spanyolország

A 12. és a 14. század között Barcelonában, Valenciában és Mallorcán megszülettek a tengeri kereskedelem kódexei (*Libro del Consulado del Mar*), amelyet mind Spanyolországban, mind az egész Mediterráneum térségében alkalmaztak, akárcsak utóbb, a kora újkorban Burgos, Sevilla rendeleteit (*Ordenanzas*). Az 1773-es bilbaói *Ordenanzas* volt az első kereskedelmi kódex, amely a belföldi-szárzföldi és a külföldi-tengeri kereskedelmet egységes törvénykönyvben szabályozta, s utóbb egész Spanyolországban hatályba lépett, és számos kodifikációnak szolgált mintául. 1728-ban királyi *oktroi* alapján jött létre az első spanyol részvénytársaság, a *Guipuscoa Compagnie*, amit számos koloniális társaság követett.

Az öt könyvből álló *Código de comercio*, amelyet – Pedro Sainz de Andino munkáját – 1829-ben fogadott el és léptetett 1831-től hatályba egy királyi rendelet. Az első könyv a kereskedők jogállását, a második a kereskedelmi szerződéseket, a harmadik a tengeri kereskedelmet, a negyedik a csődjogot, az ötödik az eljárásjogot szabályozta. A *Código de comercio* számos ponton egyfelől a *Code de Commerce* rendszerét és előírásait, másfelől a spanyol jogot (*Consulado del Mar*, *Ordenanzas*), a kasztíliai jogot és az itáliai szokásjogot követte – megállapítható ugyanakkor, hogy kora legátfogóbb, önálló jellegű összefoglalása volt a kereskedelmi jog terén. E kódex vezette be elsőként a kereskedelmi regisztert és a cégnyilvántartást. A következő

⁶ Sándor: *i.m.* 216. skk.; Hamza: *i.m.* 146. skk.; Frignani, A.–Elia, G.: *Italian Company Law*. Deventer–Boston–Milan 1992; Grossi, P.: *Scienza giuridica italiana. Un profilo storico 1860–1950*. Milano, 2000; Calisse, C.: *A History of Italian Law*. New York, 1969.

társasági formákat ismerte: közkereseti társaság (*compañia regular colectiva*), betéti társaság (*compañia en comandita*), részvénytársaság (*compañia anónima*), betéti részvénytársaság (*sociedad comanditaria por acciones*). Ellentétben a francia rendszerrel, a társaság alapítását nem kötötte uralkodói engedélyhez, ám 1848-ban az rt. esetében visszatért a koncessziós rendszerhez. 1848-ban megszületett a részvénytársaságokról, 1856-ban a hiteltársaságokról, 1859-ben pedig a bányászati társaságokról szóló törvény. 1869-től ismét liberalizálódott a kereskedelmi társaságok alapítása, vagyis eltörölték az állami engedélyeztetés kötelező voltát.

Az új *Código de comercio* 1886-ban lépett hatályba, amely az 1829/31-es törvény rendszerét követte, de csak négy könyvből állt, tekintettel az eljárási jog időközben bekövetkezett kodifikációjára. Újdonságként beépült a kódexbe az elkülönült tőzsde-, bank- és társasági jog. Meg kell említeni, hogy a *Código de comercio* megelőzte a polgári jogot kodifikáló, 1888-ban hatályba lépett *Código civil*. A korlátolt felelősségű társasági forma (*sociedad de responsabilidad limitada*) bevezetésére 1926-ban került sor.

Ezen jogszabályokat módosította az 1951-es részvénytársasági törvény (*Ley de Sociedades Anónimas*), az 1953-as a korlátolt felelősségű társaságokról szóló törvény és 1974-es szövetkezeti törvény. A közösségi jogharmonizáció szellemében 1989-ben, 1995-ben és 1998-ban került sor jelentősebb módosításokra. A hatályos spanyol jogban lehetőség van a már említett társasági formák mellett a csendes társaság, az egyszemélyes társaság és az egyszemélyes részvénytársaság alapítása.

A kereskedelmi jog kodifikációja mellett említést kell tenni a polgári jogi kodifikáció alakulásáról is. A polgári *törvénykönyv* első tervezete 1851-ben született meg Florencio García Goyena munkájaként, amely porosz, osztrák és francia hatásokat mutatott. Az 1889-ben hatályba lépett, az intézményrendszeren alapuló, módosításokkal máig hatályban levő *Código civil* megszerkesztésében M. Alonso Martínez vállalt oroszlanrészt. A törvénykönyv alapelveket tartalmazó hatodik szakasza egyértelműen római jogi hatásokat tükröz, a tételes szabályozás francia, olasz, argentin és portugál hatásokat mutat. A bevezető címet négy könyv követi, az első a személyi jogot, a második a dologi jog egy részét, a harmadik a tulajdonszerzés módjait és jogcímeit, illetve ezen belül az öröklési jogot, a negyedik pedig a kötelmi jogot tartalmazza. A *Código civil* ugyanakkor ma sem elsődleges jogforrás egész Spanyolországban, bizonyos területeken – kiváltképp a házassági, az

öröklési és a vagyonjog terén – szubszidiárius jogként érvényesül a római jogon alapuló helyi magánjoggal szemben, tehát a spanyol magánjog ma is erősen partikuláris, amelynek keretében bizonyos részeken a római jog kiegészítő jogként él tovább.⁷

Svédország

1734-ben született meg és 1736-ban lépett hatályba a kilenc – ami struktúrájában tíz – könyvből álló *Sveriges Rikes Lag*, amely komplexen szabályozta a polgári, a büntető- és az eljárásjogot, s amely számos módosítással és kiegészítő törvénnyel máig a hatályos jog jelentős részét képezi Svédországban. A *Sveriges Rikes Lag* jelentős természetjogi, ám csekély római jogi hatásokat mutat, nyelvezetében és szerkezetében sokhelyütt a középkori svéd jog forrásainak rendszerét követi. E törvénykönyv ötödik könyve tartalmazta a kereskedelmi jogot (*handelsbalk*), számos kötelmi jogi intézményt is szabályozott, így többek között az adásvételt, a kölcsönt, a kötelmi biztosítékokat, valamint rendelkezéseket fogalmazott meg a vállalkozás, a társaság, a felszámolás és a cégvezetés kapcsán. Előírta, hogy a társasági szerződést írásba kell foglalni, a tagok felelősségét egyetemlegesen határozta meg, a társaságból való kiválást a tagság hozzájárulásához kötötte, a tag halála esetén a társasági jogviszonyt örökölhetővé tette.

Az első részvénytársasági jegyeket mutató társulások a 16. században keletkeztek Svédországban, az első törvényi szabályozásra 1848-ban, a *Code de Commerce* hatását mutató, azonban mindösszesen tizennégy paragrafusból álló részvénytársasági rendeletben került sor. 1848 és 1895 között a részvénytársaságok esetében fennállt az állami koncessziós kötelezettség, egyebekben a társaságok alapítása nem kötődött állami engedélyhez. A részvénytársaság (*aktiebolag*) alapításához legalább öt, svéd állampolgárságú alapítóra volt szükség, az igazgatóság minimálisan kétharmadának szintén svéd állampolgárnak kellett lennie, ugyanakkor a felügyelőbizottság intézménye nem létezett. A tőkét 5000 koronában minimalizálták, részvények minimális névértéke 10 korona volt, bemutatóra szóló részvényt csak királyi engedéllyel lehet kibocsátani, a bejegyzésre a stockholmi központi nyilvántartásban került sor. 1855-ben lépett hatályba a kereskedelmi

⁷ Sándor: *i.m.* 119. skk.; Hamza: *i.m.* 157. skk.; Löber, B.–Peuser, W.: *Aktuelles spanisches Handels- und Wirtschaftsrecht*. Frankfurt a. M.–Köln–Berlin–Bonn–München, 1991; Hoffman, B. von (Hrsg.): *Das spanische Aktienrecht*. Frankfurt a. M., 1975.

könyvvezetéséről, 1887-ben a kereskedelmi nyilvántartásról és a cégvezetéséről, 1891-ben a tengeri kereskedelemről szóló törvény.

1895-ben törvény szabályozta a közkereseti (*handelsbolag*), az egyszerű polgári jogi (*enkelt bolag*) és a betéti társaságok (*kommanditbolag*) működését, a korlátolt felelősségű társaságot ugyanakkor a svéd jog ekkoriban nem ismerte. Az 1895-ös törvény 1910-ben és 1944-ben (alapvetően a németországi és más skandináviai mintákat követve, 1948-as hatályba lépéssel) került módosításra. Szintén jelentős változást hozott az 1905-ben elfogadott, az adásvételt szabályozó, és az 1915-ös, a szerződési jogot megreformáló törvény a kereskedelmi jog intézményeinek terén. 1977-ben lépett hatályba az új részvénytársasági törvény, amely az alaptőkét 50 000 koronában minimalizálta, egyszerűsítette az alapítási eljárást, megszigorította a könyvvezetésre és a nyilvánossági előírások betartására vonatkozó szabályokat. Lehetővé vált az egyszemélyes részvénytársaság alapítása. A társaságalapítás alapfeltételéül szolgáló svéd állampolgárság és lakóhely követelménye 1985-től lazult, tekintve, hogy a dán, finn, izlandi és norvég állampolgárságot a svédrel azonosnak fogadták el. 1995-ben a közösségi jogi előírásokhoz történő alkalmazkodás jegyében került sor a nyílt és a zárt társaságok közti törvényi különbségtételre.⁸

Nagy-Britannia

A 19. század első negyedében Angliában három társasági forma létezett: a királyi *charter*rel létrehozott társaság, a törvény által megalakított társaság és a *deed of settlement company*. Ugyanekkortól fogva felerősödött azon igény, hogy a törvényhozó engedélyezze általános körben a részvénytársasági formát, hogy jogi személyiséget kapjanak az eddig anélkül működő társaságok. Erre válaszul 1834-ben a *Trading Companies Act* előírta a társaság tagjainak bejegyzését, ám a tagok felelősségének korlátozását illetően nem nyújtott generális szabályozást. 1844-ben a *Joint Stock Companies Act* amely megtiltotta a bejegyzés nélküli nagy társaságok működését, és a normatív rendszert bevezetve megengedte a részvénytársaságok alakítását

⁸ Sándor: *i.m.* 229. skk.; Hamza: *i.m.* 198. sk.; Hemström, C.: *Corporations and Partnerships in Sweden*. Stockholm, 1995; Wagner, W. (Hrsg.): *Das schwedische Reichsgesetzbuch von 1734*. Frankfurt a. M., 1986; Amira, K. von: *Nordgermanisches Obligationenrecht I–II*. Leipzig, 1895; Carsten, G.: *Das Schwedische Aktienrecht*. Frankfurt a. M., 1986; Fischler, J.–Vogel, H. H.: *Schwedisch Handels- und Wirtschaftsrecht mit Verfahrensrecht*. Heidelberg, 1978.

nyilvántartásba vétellel. Ehhez legalább huszonöt alapító részvényesre volt szükség, valamint a részvények jegyzését nyilvánossá kellett tenni, vagyis először feltételesen nyilvántartásba vették a társaságot, és csak ezután kerülhetett sor a részvények nyilvános jegyzésére. Ennek dokumentációját be kellett nyújtani a cégnyilvántartásba (*Company Registrar*), és a társaság – amennyiben alaptőkéjének legalább háromnegyede jegyzésre került – ezután nyert bejegyzést. Ugyanakkor jogi személyiség híján a társaság tagjai továbbra is közvetlenül feleltek a társaság tartozásaiért, s az alapító okiratban rögzített felelősségkorlátozó rendelkezések harmadik személyek irányában érvénytelenek voltak. 1855-től a *Limited Liability Act* alapján bizonyos feltételek mellett a tagok felelősségüket részvényeik névértékére korlátozhatták, a társaság könyvvizsgálóját a Kereskedelmi Bizottságnak jóvá kellett hagynia, a társaság igazgatói főszabály szerint nem feleltek személyükben tevékenységükért.

Az 1856-os *Limited Liability Act* egységes szerkezetbe foglalta a részvény-társaságra vonatkozó korábbi szabályozást, alapelveként mindenki számára lehetővé téve a korlátozott felelősséggel bíró társaság – eljárásjogilag lényegesen egyszerűsített – alapítását és biztosítva a nyilvánosság elvének érvényesülését. Az 1856-os törvény számos alkalommal – így igen jelentősen 1862-ben – került módosításra, ám az első korszerű törvényként 1908-ban született meg a *Companies (Consolidation) Act*. 1862-ben került bevezetésre a tagi garanciával működő társaság (*company limited by guarantee*). Ezzel együtt kötelező lett a könyvvizsgáló alkalmazása. 1867-ben a társaságnak okozott kár esetére előírták az igazgatók és menedzserek korlátlan felelősségét, 1890-től pedig a társaság adósságait nyilvánosan regisztrálni kellett a mérlegben. 1862-től 1908-ig az *ultra vires* elv vált uralkodóvá az angol jogban, mely szerint a társaság csak az alapító okiratában megjelölt tevékenységi körben köthetett szerződéseket – ezen elvet az 1947-es törvény úgy módosította, hogy a részvényesek egyhangúlag, bírósági hozzájárulás nélkül is módosíthatták a tevékenységi kört. Az 1908-as *Companies Act* bevezette a zárt társaságot (*private company*) mint társasági formát, amely nem volt köteles mérlegét és éves jelentését közzétenni.

A személyegyesítő társaságok (*partnership*) jogállását az 1890-es *Partnership Act* rendezte, szabályozva a *partnership* jogi természetét, a tagok kapcsolatát a velük szerződőkkel, a tagok egymás közötti viszonyát és a *partnership* megszüntetését. A betéti társaság (*limited partnership*)

jogállását 1907-ben a *Limited Partnership Act* rendezte, meghatározva annak fogalmát, előírva a cégnyilvántartásba való bejegyzést, a nyilvánosság elvét és a könyvvezetés rendjét.

Az 1972-es *European Communities Act* alapján, amikor Nagy-Britannia csatlakozott az Európai Közösségekhez, be kellett építenie jogrendjébe több EGK társasági jogi irányelvet, amely több évet vett igénybe, és számos törvény megalkotását tette szükségessé. Tovább szűkítették az *ultra vires* elv érvényesülését, kötelező jelleggel előírták a hivatalos közleményeknek a *London Gazette*-ben, illetve az *Edinburgh Gazette*-ben történő megjelentetését, kikényszeríthetővé vált a névre szóló részvényvel rendelkezők esetén érdekeltségüket nyilvánosságra hozása. A *private company* vált általános, a *public company* pedig speciális formává, megfordítva ezzel a korábbi brit gyakorlatot, a társaságokat kis, közép és nagy társaságokra osztották fel a könyvvezetés rendjének és a nyilvánosság érvényesülésének szempontjából.

A hatályos szabályozás szerint az angol társasági formákat az alábbiakban lehet kategorizálni: bejegyzett társulási formák (*incorporated forms of association*), nem bejegyzett társulási formák (*unincorporated forms of association*), alternatív társulási formák (*alternative forms of association*). Bejegyzett társasági forma az engedélyi (engedélyezett) társaság (*charter company*), a törvényi társaságra (*statutory company*) és az ún. bejegyzett társaság (*registered company*) – ezek húsz tagnál többel rendelkeznek, és a *Companies Act*, a parlament által elfogadott más törvények, illetve királyi engedély alapján jönnek létre. Az engedélyi társaság a korona által adott engedéllyel nyeri el jogi személyiségét, a törvényi társaság speciális céllal, közérdek kielégítésére jönnek létre a parlament által alkotott törvény alapján. A bejegyzett társaságnak két fajtája különül el: a korlátozott vagy korlátlan felelősségű társaság (*limited* vagy *unlimited*) és a *public* és a *private company*. A korlátlan felelősségű társaság jogi személy és szervezetileg elkülönül tagjaitól, a tagok felelőssége korlátlan, egymás közötti elszámolásuk azonos arányban történik. A korlátozott felelősségű társaság típusán belül létezik a részvényre (*company limited by shares*) és a biztosítékra (*company limited by guarantee*) korlátozott felelősség. Mindkettő jogi személy, a tagok mindkét esetben csak meghatározott részt vállalnak a társaság adósságaiból.

A *public company* és a *private company* elhatárolása az 1985-ös *Companies Act*en alapul, ami a *public company* fogalmát definiálja –

értelemszerűen tehát ennek az ellenkezőjeként határozható meg a *private company*. A *public company* olyan részvényre vagy biztosítékra korlátozott felelősségű társaság, amelynek van jegyzett tőkéje, és a társasági szerződés *public company*-ként határozza meg, és megfelel az ilyen társaságokra vonatkozó szabályoknak – a többi társaság *private company*-nak minősül. A *public company*-nak legalább két tagja, illetve két igazgatója van, a *private company* esetében egy is elegendő, egy is elégséges; a *public company* jegyzett tőkéje 50 000 fontban van minimalizálva, és lefolytathat nyilvános részvény-jegyzést; a *private company* vásárolhat és visszavásárolhat saját részvényt.

Nem bejegyzett társulási forma az egyéni vállalkozás és a *partnership*, ami az angol vállalkozási formák legrégebbi típusa, amelynek működéséhez az 1890-es *Partnership Act* teremtette meg a jogi keretet. A *partnership* nem rendelkezik sem jogi személyiséggel, sem társaságokra jellemző szervezettel, de perelhet és perelhető. Legalább két, legfeljebb húsz tagja lehet, de kivételesen – ügyvédi vagy könyvvizsgálói cégek – akár száz tagot is számlálhatnak. A tagok megosztják egymás között a társulás tevékenységéből származó hasznot, mindegyik tag egyben a szervezet, s egyben a másik társ képviselője, valamint egyetemlegesen, saját vagyonukkal korlátlanul felelnek a *partnership* tartozásaiért. A *partnership* esetén a tagok változása kihat a társulásra is: öröklés, kiválás, belépés esetén a társak egyhangú határozatával formailag újraalakítják azt. Alternatív vállalkozási formák a szövetkezetek (*co-operatives*), a közös vállalatok (*joint ventures*) és a köztestületek (*public corporations*).⁹

Oroszország

A kereskedelmi jog alakulásának vizsgálata előtt érdemes először az orosz, illetve szovjet polgári jogi kodifikáció állomásait áttekinteni. 1832-ben jött létre a korábbi rendeletek rendszerezett átdolgozása, a 15 kötetes *Szvod Zakonov Rosszijszkoj Imperii*. A 10. kötetben összefoglalt magánjogi

⁹ Papp, T.: *Die Grundzüge des englischen Gesellschaftsrechts*. AUSz 2000; Sárközy: *i.m.* 32. skk.; Sándor: *i.m.* 241. skk. Hamza: *i.m.* 184. skk.; Gross, C.: *The Gild Merchant. A Contribution to British Municipal History I–II*. Oxford, 1890; Holdsworth, W. S.: *A History of English Law I–XVI*. London 1966; Hunt, C.: *The Development of the Business Corporation in England 1800–1867*. New York, 1926; McCormack, G.: *The New Companies Legislation*. Dublin, 1991; Tunc, A.: *A Comparison of European and British Company Law*. In: Schmitthoff, C. M. (Ed.): *The Harmonization of European Company Law*. London, 1973.

anyagra a francia *Code civil*, a német jogtudomány és az ABGB hatása érezhető, míg a bizánci hatás a házassági és a családjogra szorult vissza. Emellett jelent meg 1830-ban az Orosz Birodalom valamennyi törvényét időrendben tartalmazó *Polnoje Szobranijje Zakonov Rosszijaszkaj Imperii*. A III. Sándor cár által 1882-ben felállított kodifikációs bizottság 1899-ben és 1903-ban publikálta az orosz polgári törvénykönyv, a *Grazsdanszkoje Ulozsenyije* tervezetét, ami egyfelől a német BGB hatását tükrözte a pandekta-rendszert követő szerkezete – Általános Rész, családi, dologi, öröklési és kötelmi jog – miatt, másfelől pedig a kötelmi jogi rész svájci mintára a kereskedelmi jog nagy részét is magába foglalta. Az 1913-as kötelmi jogi tervezet a BGB közvetítésével az orosz jogrendszer számára eladdig ismeretlen, római jogi eredetű intézményeket is magába foglalt. 1923-ban lépett hatályba a szovjet-orosz polgári törvénykönyv, a *Grazsdanszkij Kodeksz*, amely a svájci hatások mellett nagyrészt a német pandektisztika hatását mutatja, 1922 novemberében került elfogadásra, s nem más, mint az 1905-ös *Grazsdanszkoje Ulozsenyije* tervezetének 435 paragrafusra rövidített változata. A családi jog, a munkajog és a földjog önálló kódexekben nyertek szabályozást. Az 1964-ben elfogadott szovjet-orosz polgári törvénykönyv szerkezetében alapvetően a német pandekta-rendszert követte, s intézményeinek és jogelveinek nagyobb része a római jog hatását mutatták. Részei: Általános Rész, tulajdonjog és dologi jogok, kötelmi jog, ezen belül a kötelmek általános része és az egyes szerződések, illetve kötelmek, szerzői jog, találmányi jog, öröklési jog, nemzetközi magánjog, ezen belül kollíziós jog.

Az 1917-es forradalmat követően a társasági jog mind a Szovjetunióban, mind pedig 1945 után a népi demokráciákban – Sárközy kifejezésével élve – a tetszhalott állapotába jutott. Ez egyfelől ideológiai okai voltak, amelyek a jogi nihilizmusban, a jogi személyiség elvetésében, a kereskedelmi társaságoknak Lenin általi elutasításában – kiváltképp, mivel a cári Oroszország kereskedelmi joga a jogi személyt csak konkrét formában ismerte, s magára a társaságra sem rendelkezett adekvát megnevezéssel – keresendő. A jogi személyiség úgymond látenszen került recepcióra a szocialista jogban, hiszen az állami vállalatok a Szovjetunióban gyakorlatilag költségvetési üzemek voltak, és jogi személyiségük csak az 1950-es években került elismerésre, hiszen a szocialista jogelmélet a jogi személyt az állami pedig egységes és oszthatatlan voltából vezette le. A Szovjetunióban az 1920-as évek elején

bevezették az új gazdasági politikát (NEP), s ezzel párhuzamosan megjelent az ún. kétszektoros jog elmélete, amelynek értelmében a gazdasági életben egyfelől a technikai gazdasági jog és a valódi áruviszonyokat kifejező polgári jog érvényesült.

Az 1923-as szovjet polgári törvénykönyv formálisan elismerte ugyan a jogi személyiséget, azonban csak relatív jogképességgel és célhoz kötött jogalanyisággal ruházta fel. A jogi személyeknek ebben az időszakban három csoportja létezett: az állami jogi személyek, a társadalmi szervezetek és a társaságok. A társaságok között megkülönböztethetjük az egyszerű, jogi személyiség nélküli társaságot, valamint a szintén e törvényben szabályozott közkereseti társaságot, a betéti társaságot, a részvénytársaságot és a korlátolt felelősségű társaságot, valamint a szövetkezetet. A kkt.-t és a bt.-t 1927-ben szüntették meg, a kft. és az rt. pedig 1933/34-ben tűnt el a szovjet jogból. A szocialista jogi személyek alapvető fajtái az állami jogi személyek és az állami vállalatok váltak, de ezeknél nem a társasági, hanem az intézményi jogi forma került átvételre – a szocialista állami vállalatok csak formálisan, a külföldön való fellépés érdekében működhettek kereskedelmi társaságként.

Az 1964-es szovjet Ptk-ban már megjelentek a társaságok nyomai – ennek megfelelően a következő társasági formákról beszélhetünk az 1960-as évektől. A polgári jogi társaság a Ptk. kötelmi különös részében került szabályozásra korlátozott szerződéstípusként, a tagság nélküli társadalmi szervezetek (pl. a Hazafias Népfronthoz hasonló szervezetek), a szövetkezet személyegyesülési alapú, társasági jellegű jogi személyként került elfogadásra, az intézménytípusú jogi személyek – az állami vállalatok és az egyéb állami gazdálkodó szervek – nem tulajdönt, hanem önálló gazdasági elszámolást testesítettek meg. Noha lassanként megindult a társasági jog rehabilitációja, szaporodtak a jogi személyek típusai, nőtt a szövetkezeti autonómia, s az 1971-es Komplex Program alapján megjelentek a KGST-n belül az Államközi Gazdasági Szervezetek és a Nemzetközi Gazdálkodó Szervezetek, amelyek tekintetében – akárcsak az EU társasági jogi irányelvei – mintaszabályzatok születtek, a szocialista jog és a gazdasági társaság alapelemeiket tekintve összeférhetetlenek maradtak.

1987-ben törvény született az állami vállalatokról, és ugyanebben az évben lehetővé vált a szovjet vállalatok és kapitalista vállalatok között ún. közös vállalatok létrehozása. 1990-ben amerikai típusú ideiglenes,

százötven paragrafusból álló részvénytársasági rendelet jelent meg, 1991-ben pedig törvény született a külföldi befektetésekről. Az óriási terjedelmű Polgári Törvénykönyv tervezete ugyanakkor – amely az üzleti gazdálkodást helyezi kötelmi joga középpontjába, feleslegessé téve a Kereskedelmi Törvénykönyvet – szabályozza a gazdasági társaságokat, az rt. és a kft. tekintetében azonban külön törvényre utal: az előbbi 1995-ben, az utóbbi 1998-ban került szabályozásra. A Ptk-ba szocialista örökségként a személyegyesülés jellegű kereskedelmi társaságok is bekerültek.

Főszabály szerint – az *ultra vires* elvét követve – a jogi személy az alapító okiratban meghatározott célhoz és tevékenységi körhöz van kötve, azonban ezen elv a gazdasági társaságok esetén feloldásra került. Határozottan dominál a típuskényszer, a típusvegyítést a Ptk. kizárja. Minden kereskedelmi társaság jogi személy, tehát a személyegyesülések, a közkereseti társaság és a betéti társaság is. A Ptk. a tőkeegyesülések három fajtáját határozza meg: a tagok egyetemleges felelősségével működő közös vállalatot, a kft.-t és az rt.-t. Minden jogi személy az állami regiszterbe történő, konstitutív hatályú bejegyzéssel jön létre, korszerű cégtörvény megalkotására azonban nem került sor, akárcsak megfelelő számviteli és könyvvizelési törvény meghozatalára sem. További problémaként jelentkezik, hogy szovjet örökségként az intézményi elv erősebben érvényesül, mint a tagi érdek, s így a személyegyesülés jellegű társaságok nem nyerhetnek kellő teret.¹⁰

¹⁰ Sárközy: *i.m.* 39. skk.; 239. skk.; Hamza: *i.m.* 229. skk.; Seeler, W. von: *Der Entwurf des Russischen Zivilgesetzbuches*. Berlin, 1911; Freund, H.: *Das Zivilrecht Sowjet-russlands*. Mannheim, 1924; Meder, W.: *Das Sowjetrecht. Grundzüge der Entwicklung, 1917–1970*. Frankfurt a. M.–Berlin, 1971; Butler, W. E.: *Soviet Law*. London, 1988.